

Het spiegelpaleis van verhalen

Gepubliceerd als: Agten Jean , *Het spiegelpaleis van verhalen*, Tijdschrift voor Geestelijk Leven (TGL), Leuven (2007) jan-feb, p. 13-22

Verhalen brengen onze persoonlijke levenswerkelijkheid in beeld. Het gaat hierbij niet zozeer om het 'objectieve' waarheidsgehalte van het beeld, maar over betekenis en zin. Als toehoorder van een (bijbel)verhaal, als een kijker in de spiegel, kunnen we van de verhaalfiguur leren. We kunnen imiteren, integreren, heroriënteren. We kunnen sporen van het heilige zien oplichten en ons ware gelaat ontdekken

In het boekje 'Kikker is kikker' van Max Velthuijs staat, op een grote prent, een kikker in zijn roodwit gestreepte zwembroek naar zijn spiegelbeeld in het water te kijken. "Wat ziet Kikker als hij zo in de spiegel kijkt"? vraag ik aan de jongeren of volwassenen waaraan ik dit 'kleuterverhaal' vertel en de betrokken kijkplaat toon. "Hij kijkt naar zichzelf" zegt iemand. "Wat ziet hij dan?" De ene na de ander reageert: "Hij vindt dat hij er mooi uit ziet!" "Hij vindt zijn zwembroek lelijk, hij wil een andere". "Hij twijfelt over iets, want zijn mond staat wat geplooid". "Hij voelt zich niet lekker in z'n vel". "Nee, hij is topfit, klaar om in actie te komen, kijk maar naar zijn armen". "Hij heeft vragen over zichzelf, dat zie je aan zijn ogen". "Welke vragen"? vraag ik verder. "Of hij wel de moeite waard is". "Of hij wel een echte kikker is". "Of hij wel meekan met de andere kikkers..." Dan volgen er vragen als: "Als jij in de plaats van Kikker zou zijn, wat zou jij denken, voelen, willen..."? En verder. "Als jij nu zelf in de spiegel kijkt, wat zie je dan"? "Ik zie de pukkels op mijn gezicht en voel me niet tevreden met mezelf." "Ik zie mijn haar, zo plat tegen mijn hoofd, ik wou soms dat ik iemand anders was." "Dat ik voor de spiegel altijd mijn best doe, ik merk dat ik me forceer". "Dat ik er klaar voor ben, om te doen wat ik moet doen...". "Soms zie ik dat ik er goed uitzie, soms slecht. Mij maakt het niet uit, ik ben wie ik ben." Dat kleuterverhaaltje brengt zomaar 'uit het niets' zo lijkt het, de eigen levenssituatie van (jong)volwassenen in beeld. Niet die van vroeger maar wel die van hier en nu, niet enkel een faits divers, maar hun prangende, brandende binnenkant. Op de volgende kijkplaat staat Kikker oog in oog met Eend. Ze kijken elkaar aan. De één verschijnt in de spiegel van de ander. "Vind je mij soms niet mooi?" vraagt Eend? Kikker kijkt haar na als ze wegvliegt. "Vliegen dat wil hij zelf toch ook eens proberen..." Soms letterlijk, soms figuurlijk houden personages in verhalen ons een spiegel voor, een beeld, een voorbeeld...¹

Verhalen zijn spiegels van het leven

Verhalen worden vaak afgedaan als 'verhaaltjes', velen beschouwen ze als 'onware gebeurtenissen'. We noemen ze 'sprookjes' en willen aangeven dat het fantasierijke, onrealistische dromen betreft. Verhalen worden op deze wijze naar 'het rijk der fabelen' of naar de kindertijd verwezen. Alleen de 'echte' realiteit, de 'objectieve' waarheid telt. Bijbelverhalen hebben nog enige tijd hun waardige status weten te bewaren maar zijn vandaag evenzeer op dezelfde 'afvalberg van de fantasie' terechtgekomen. En toch. Het eigene en het beklivende van verhalen is dat ze over het hele concrete leven vertellen. Al gaat dat vaak gepaard met verbeelding en symbolische taal. In die zin is de betekenis niet altijd direct verstaanbaar of invoelbaar. We zijn het verstaan van hun beeldtaal ook wat kwijtgeraakt. Verhalen brengen onze eigen persoonlijke levenswerkelijkheid in beeld. Het gaat daarbij minder over het 'objectieve' waarheidsgehalte van het beeld. Verhalen geven aan wat de 'betekenis' en de 'zin' is. Muriel Rukeyser zegt: 'Het universum is gemaakt van verhalen, niet van atomen',

---

¹ Uitgediepte verkenning en praktijkbeschrijving van dit werken met verhalen in J. Agten, *Verhalender wijs worden* in J. Bulckens en B. Roebben (red.), *Zin in Leven. Godsdienstdidactiek voor het lager onderwijs*, Leuven, 2001. pp. 43-71.

We komen in verhalen (vaak onbewust) onszelf tegen als in een spiegel. In verhalen zien we onze eigen gedachten, gevoelens, verlangens, houdingen en handelingen in die van de personages beschreven, ook al beseffen we dat niet. We aanhoren het verhaal van 'iemand anders'. We beluisteren het als 'anders' dan onszelf. Maar door het luisteren en het meeleven, ontmoeten we er brokstukken van ons eigen zelf in. Meestal verloopt dit volgens onbewuste processen. We merken wel 'dat' een verhaal ons iets doet, maar niet altijd 'wat' het met ons doet. Een beetje zoals een vluchtige blik in een spiegel ons dagdagelijks bezig zijn niet afstopt maar toch onbewust beïndrukt. Bewust leren stilstaan bij de belevingen bij een verhaal, kan richting gevend zijn voor ons concrete leven. Mede doordat het verhaal, zoals bij een spiegel, buiten ons zelf staat, helpt het om van op enige afstand beter te zien wie we zijn en hoe we handelen. Het is geen directe of agressieve confrontatie want ze verloopt via een ander.

Verhalen zijn spiegels in duizend stukken

Verhalen zijn meerzinnig

Wanneer we een verhaal vertellen, gaan we er vanuit dat de boodschap die we er zelf in lezen ook bij de toehoorder overkomt. Soms voegt men er nog expliciet 'de moraal van het verhaal' aan toe. De hedendaagse taalwetenschap heeft ons doen inzien dat een verhaal niet één, maar vele betekenissen in zich draagt. Een verhaal vertoont een hele rijkdom aan voorwerpen, beelden, personen, situaties, gedragingen, houdingen, waarden en perspectieven waardoor iemand zich kan aangesproken weten. Een verhaal is een spiegel die bestaat uit talloze spiegelfragmenten. Het zijn brokstukken waarin de luisteraar zich kan spiegelen.. Niet iedereen wordt in een verhaal door hetzelfde aangesproken. De persoonlijke geschiedenis, het milieu, de relaties, de emoties, waarden, verlangens van elke toehoorderspelen hierin een rol. Waardoor we worden aangesproken is mede afhankelijk van het moment, de omgeving, de sfeer, de stemmingen... Eenzelfde spiegelstuk wordt mogelijk telkens anders waargenomen. Elkeen wordt op een eigen wijze geraakt en begrijpt het verhaal(fragment) anders.

Verhalen worden door de luisteraar mee geschreven

Mensen lezen in verhalen dingen die misschien niet bedoeld zijn. Maar ze vinden het voor zichzelf wel een raak inzicht of een verdieping van het eigen leven. Is deze betekenis dan minder waar(d)? Hoort deze dan niet tot het betekenisveld van het verhaal? Uiteraard wel, zeggen taalwetenschappers vandaag. Een verhaal is voortdurend in constructie en deconstructie. Elke lezer of luisteraar herschrijft en hertekent mee het verhaal en voegt aan de bestaande rijkdom verrijkende elementen uit het eigen leven toe. Door de veranderende tijden worden steeds nieuwe interpretaties en duidingen aan het verhaal toegevoegd. Doorheen onze ervaringen worden verhalen telkens weer herschreven.

Verhalen nodigen uit tot actief spiegelen

In verhalen worden we voor een spiegel met 'duizend' fragmenten geplaatst. We kunnen stilstaan bij ons spiegelbeeld of er eerder van gaan lopen, zoals van de ochtendspiegel. We kunnen de weerspiegeling van naderbij bekijken zoals een pukkel op onze neus of de glimlach die we onszelf toewerpen... In een spiegel zien we 'dat' we bestaan en ook 'hoe' we er voorstaan. Mogelijk begrijpen we hoe wij onszelf 'verstaan' en waartoe we ons 'in staat' voelen. Dat is ook wat verhalen met ons doen. Meer nog. Tegenover een spiegel staande kunnen we letterlijk ons hoofdhaar bijkammen, de meet wat meer links of rechts herleggen, we kunnen ons gezicht met blush, eyeliner of lipstick te lijf gaan om wat we zien in de spiegel in de eigen realiteit bij te stellen. Zo ook met verhalen. Wanneer we aandacht geven aan wat ons raakt in een verhaal ontstaat er ruimte voor ontmoeting tussen onszelf en het verhaal(fragment), net zoals met ons spiegelbeeld. Het spiegelbeeld houdt mogelijk een oproep in om ons 'bij' te werken. Verhalen reiken concrete middelen aan waardoor we ons mens-zijn kunnen herscheppen. Ze doen geloven in verandering, opstanding, een beter leven... De wereld krijgt in verhalen een ander gelaat. Van een kleine eerste stap tot...en ze leefden nog lang en gelukkig.

Een goed verhaal vraagt om (fragmenten van) herkenning waardoor we worden aangetrokken

(fascinans) en aspecten van vervreemding (tremendum) waardoor we worden uitgedaagd. Daarbij schetst het concrete situaties waarin mensen levensvragen tegenkomen in het alledaagse bestaan. Vele zinverhalen worden gepresenteerd in de vorm van 'onderweg zijn'. De hoofdfiguur gaat, alleen of in gezelschap op weg naar een antwoord. Pas na een lange periode krijgt de hoofdfiguur (enigszins) uitzicht op een antwoord. Hij moet langs vele poorten en valkuilen passeren. Hij moet het leven stapsgewijze leren. Dat proces vraagt om arbeid, net zoals voor de spiegel staan, de een heeft daar al meer tijd voor nodig dan de ander. Bij heel jonge kinderen komt dat in het vertellen van verhalen duidelijk in beeld. Ze vragen herhalend om hetzelfde verhaal avond na avond te hervertellen. Het verhaal draagt nog elementen in zich waar ze nog niet 'klaar' mee zijn. In de herhaling van het verhaal groeien ze geleidelijk mee met het verhaalgebeuren. Kinderen, volwassenen groeien aan verhalen. Ze lezen als in de spiegel hun eigen verandering, hun eigen levensgang.

Verhalen als spiegels van levensbeschouwelijheid

De meeste verhalen dragen impliciet of expliciet een levensbeschouwelijk (religieus, godsdienstig) karakter. Ze maken het mogelijk om onze individuele, concrete belevingen een plaats geven in het groter geheel van ons leven.

Verhalen geven antwoorden op levensvragen

Goede verhalen stellen de meest wezenlijke levensvragen met betrekking tot ons mens zijn. Onze verhoudingen met onszelf en met elkaar, met de natuur, met ruimte en tijd. Vragen over verdriet, angst, lijden en dood. Ze geven daarop ook antwoorden. Verhalen geven aan wat navolgbaar, zinvol, goed of nastrevenswaardig gedrag is en wat niet. Ze brengen mensen in beeld die daar, al dan niet, naar leven en beelden (vaak uitvergroot) ook de gevolgen van dit gedrag af. Ze geven aan welke waarden, normen gedragingen en levenshoudingen de mens leiden tot een menswaardige uitbouw van zijn leven in relatie tot de omgeving. Die houdingen en handelingen in het verhaal roepen onze eigen levensbeschouwelijke opties wakker. Ze dragen nieuwe zienswijzen en suggesties aan voor een (ver)nieuw(d) gedrag.

Verhalen openen de werkelijkheid en reiken oriëntatie aan

Een verhaal nodigt uit over grenzen heen te stappen. Het wijst de mogelijke wegen die we kunnen gaan. Opstaan, weggaan, achterlaten, oversteken, openbreken. Het verhaal nodigt uit om in het concrete leven de beschreven handelingen, waarden, houdingen uit te proberen. De werkwoorden in het verhaal zijn van belang: luisteren, kijken, aanraken, hulp bieden, meedragen, strijden, verlossen, weerstaan, herbeginnen, doorgaan... Verhalen wijzen ook op hindernissen en gevaren. Ze geven doodlopende wegen aan en maken onderscheid tussen dwaalleraren en wijzen. Verhalen vertellen over bevrijding uit een kerker of torenspits, over het verdrijven van de draak van het kwaad of over de ochtendstond met goud in de mond. Dat nieuwe bestaan, de schat die men ontdekt, is een afstraling van het droombestaan. Het vormt het beeld van de hemel op aarde, het Walhalla, het Nirvana of het Koninkrijk Gods.

Verhalen houden een belofte in.

Vooraleer een mens geneigd is om z'n gedrag te veranderen wil hij wat meer zekerheid met betrekking tot het succes van de handeling. Vooraleer hij z'n bestaande positie verlaat, wil hij zicht hebben op een betere toekomst. Verhalen geven de toehoorder aan, dat indien hij op de uitnodiging ingaat, er zich nieuwe perspectieven openen. De goede afloop van het verhaal stimuleert de luisteraar om er zelf aan te beginnen. Het geeft aan dat, wat je ook overkomt, zich uiteindelijk ten goede keert. Verhalen die voor iemand 'slecht' aflopen houden een waarschuwing in en beloven het omgekeerde van wat het personage heeft betracht. Zulke verhalen nodigen uit om het anders te doen.

Verhalen dragen het geheugen van een volk

Verhalen hebben soms een lange geschiedenis. Ze hebben de tijd overleefd. Elk volk heeft een verhalencultuur waarin de levenservaringen van generaties telkens weer zijn herverteld vanuit de eigen actualiteit. Verhalen die werden herschreven en samengevoegd met weer nieuwe of gelijkaardige ervaringen. Deze verhalen trachten de cultuur te funderen. Ze handelen over de waarden en normen, over de zin en onzin van het leven, over goed en kwaad, over verleden en toekomst, over het visioen van het volk. Het zijn verhalen die het hele leven beschouwen. Wie de verhalen meedraagt, draagt het leven verder. Als het geheugen uitdroogt, als de verhalen worden vergeten, als het visioen van de verhalen verdwijnt, dan verwildert het volk, zegt Dorothee Sölle.

Spiegelstukken van religiositeit en beelden van God

Bij een meer specifieke vorm van levensbeschouwelijke verhalen willen vertellers ook iets zichtbaar maken van een allesomvattende grond die in menselijke ervaringen meetrilt. De verhaalfiguren komen in situaties waarin hen gevraagd wordt open te staan voor de dragende werkelijkheid van het bestaan, het geheim van het leven, het heilige, de heelheid van het al. In godsdienstige verhalen wordt de dragende grond van het bestaan herkend in de persoon van (een) God. Staande voor de spiegel van deze verhalen komt de mens in contact met zijn eigen vragen, beelden, standpunten en opties met betrekking tot de goddelijke werkelijkheid in zijn leven. Zoals de lezer in verhalen spoortekens naar God zoekt, zo speurt hij als in de spiegel naar de contouren van het Gelaat hopen dat er iets van in 'beeld' verschijnt.

In de spiegel van de bijbel

Vandaag zien we in een bijbelverhaal vele beelden verschijnen waarvoor we kunnen staan. Niet alleen voor de verschillende personages uit het verhaal, maar ook voor de verscheidenheid van één en dezelfde figuur. In het verhaal van de genezing van de blinde in Marcus 8,22-26 zien we: de blinde die bij Jezus wordt gebracht, de blinde die door Jezus uit het dorp wordt geleid, de blinde die speeksel op de ogen wordt gelegd, de blinde die mensen ziet als bomen, de blinde die opnieuw de handen wordt opgelegd, de blinde die scherp ziet, de blinde die naar huis wordt gestuurd, de blinde die wordt aangeraden niet het dorp in te gaan... In welke blinde worden wij weerspiegeld? Als we ons inleven in dit blinde personage, als we vertellen wat er in deze situatie bij ons boven komt, vertellen we over hoe we onszelf in beeld ziet in de spiegel van deze bijbeltekst.

Het spiegelpaleis van de bijbel

De ontmoeting met de bijbel kunnen we beschrijven als een bezoek aan een 'spiegelpaleis' op de kermis. We treffen er vele soorten spiegels aan die ons op heel diverse wijzen in beeld brengen. Ze doen ons dik, dun, lang, smal, krom of opgeblazen lijken. De verschillende personages en situaties die we in de bijbelverhalen ontmoeten werken als de vergrotende en verkleinende spiegels van deze kermisattractie. Ze spiegelen beelden van onszelf terug waarop we niet altijd op ons mooist te zien zijn. Ze brengen ons hoofd of onze benen uitvergroot naar voor en laten zien, op welke grote voet we leven, hoe (schijn)heilig onze smile is, hoe dik onze buik of hoe lachwekkend onze uitstraling. Heel wat bijbelfiguren zijn niet moedersmooiste. Ze zijn gekenmerkt door hun vallen en opstaan, hun angsten en hun

grootspraak, hun slagen en falen, de kleine kanten en de grote beloften. Zelfs de meest eerbiedwaardige onder hen leren we kennen doorheen hun kleine kanten. We lezen over Petrus die in 't water zinkt, Jezus die de les gespeld wordt door een vrouw, Mozes die iemand dood slaat en Elia die doof is voor Gods stem. In hun beeld worden onze eigen tekortkomingen zo uitvergroot dat we er niet langer omheen kunnen. In bijbelverhalen krijgen we weerspiegelt wat we 'hopen' te worden maar zo mogelijk nog meer wat we 'maar' zijn. We leren klein zijn met de kleinen en onze onvolkomenheden te zien als nieuwe sporen. Zo worden we kwetsbaar voor Gods ogen. Bijbelverhalen roepen spiegelbeelden op in het licht en het tegenlicht van het Gelaat.

Bijbelverhalen zijn niet alleen gebogen spiegels zoals in het spiegelpaleis, maar ook gebroken en tevens onvolledige spiegels. Spiegels als puzzelstukken die slecht in elkaar passen en waarvan de laatste stukken ontbreken. Daarin ons ware gelaat leren ontdekken, is een proces dat we verder moeten zetten in de actualiteit. Goede verhalen laten de lezer een eigen ruimte, ze zijn open ended. Naar ontbrekende spiegelstukken kunnen we zelf op zoek gaan. We kunnen ze zelf creëren. De contouren in de spiegel zijn niet vastgelegd, ze zijn in ontwerp. Ook dat Goddelijk Gelaat waarvan sprake in bijbelverhalen, verschijnt slechts in fragmenten, met een open einde. Nog in een ontwerp, waaraan we spiegelend ons eigen zoeken en vinden als mogelijkheid aanreiken...